

Socialnämnden i Färgelanda kommun får kritik för att nämnden inom ramen för en utredning genomförde s.k. beteendeobservationer av en snart 13-årig pojke i hans skola

Beslutet i korthet: Socialnämnden genomförde inom ramen för en utredning om en snart 13-årig pojke observationer av honom i hans skola. Syftet med åtgärden var att observera pojkens samspel med andra elever. Enligt dokumentationen i ärendet samtyckte vårdnadshavaren till observationerna.

Såvitt kommit fram hade pojkens vårdnadshavare inte fått någon information från nämnden om hur observationerna skulle genomföras. Enligt JO kunde det således inte ha stått klart vare sig för henne eller för nämnden vad det var hon samtyckte till. JO konstaterar att handläggningen brustit i detta avseende.

Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne (11 kap. 10 § socialtjänstlagen). Pojken fick inte komma till tals i fråga om observationerna av honom. Även detta är en brist i handläggningen.

En utredning om ett barn ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet (11 kap. 2 § socialtjänstlagen). Nämnden måste noga överväga vilka åtgärder som ska vidtas inom ramen för en utredning om ett barn. JO har i tidigare beslut uttalat att socialtjänsten så långt det är möjligt bör undvika att kontakta ett barn i skolan eftersom en sådan kontakt som regel inte kan ske utan att en större krets av människor får information som går utöver vad sekretesslagstiftningen medger och därför är allmänt integritetskränkande för barnet.

I det aktuella fallet var det fråga om att en familjebehandlare skulle observera pojkens samspel med andra elever i skolan. JO konstaterar att observationerna var såväl ingripande som integritetskänsliga för honom. Enligt JO hade pojken uppnått en sådan ålder att utrymmet för att genomföra en observation av honom i skolan fick anses ytterst begränsat med hänsyn till det integritetsintrång som åtgärden innebar. Nämnden tog över huvud taget inte ställning till om behovet av observationen övervägde risken för att pojken skulle skadas genom åtgärden. JO uttalar att det inte var lämpligt att nämnden genomförde observationer av pojken i skolan med hänsyn till hans rätt till skydd för sin integritet. I beslutet kritiserar JO nämnden för att den genomförde observationerna av pojken och för de formella brister som nämnts ovan.

Bakgrund

Färgelanda kommun införde vid årsskiftet 2018/19 en ny politisk organisation. Ansvaret för kommunens socialtjänst övergick då från myndighetsnämnden till

socialnämnden. Jag kommer därför att i det följande kalla nämnden för socialnämnden.

AA är mor och ensam vårdnadshavare till BB, född 2004.

Under oktober 2017 kom det in två orosanmälningar om BB till socialtjänsten i Färgelanda kommun. En anmälan gjordes av en privatperson, och den andra anmälan kom från BB:s skola. Den 16 oktober 2017 ägde ett s.k. anmälningsmöte rum mellan BB, AA och handläggare från socialtjänsten. Socialnämnden beslutade att inte inleda någon utredning om BB. Som skäl för detta anförde nämnden bl.a. att AA var införstådd med BB:s problematik och beredd att stötta honom samt att han hade beviljats en insats i form av en kontaktperson.

Den 9 november 2017 gjorde BB:s skola ännu en orosanmälan om honom. Nämnden inledde en utredning den 14 november 2017. En socialsekreterare kontaktade AA samma dag och meddelade bl.a. att en chef vid förvaltningen hade beslutat att en familjebehandlare skulle göra beteendeobservationer av BB i skolan.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA på socialtjänsten i Färgelanda kommun i fråga om observationerna av BB. Hon uppgav bl.a. att två handläggare från socialtjänsten hade följt efter honom överallt i skolan.

Utredning

JO lånade in vissa handlingar från socialtjänsten. Därefter begärde JO att Färgelanda kommun skulle yttra sig över det som AA hade uppgett i sin anmälan samt allmänt om förutsättningarna för socialtjänsten att inom ramen för en utredning genomföra observationer av ett barn i skolan.

Socialnämnden anförde i ett remissvar bl.a. följande:

Begäran om redogörelse med anledning av inledd utredning enligt 11 kap § 1, 2 SoL

Utredning enligt SoL 11 kap § 1,2 inleddes 2017-11-14 utifrån att upprepade orosanmälningar inkom till individ- och familjeomsorgen.

I samtal med berörda parter kring orosanmälan, skola kontra vårdnadshavare, och den unges uppfattning framkommer tydliga motsättningar i redogörelsen kring den unges beteende. IFO Chef har även tagit i beaktning att upprepade orosanmälningar inkommit under åren 2016, 2017 gällande den unges kränkande beteende i samspel med andra barn, unga. Då den unges kränkande beteende ökat i omfattning riskerar den unge att hamna i konfliktfyllda situationer med andra elever, slagsmål där han riskerar att utsätta sin hälsa och utveckling för allvarlig risk att skadas. IFO Chef gör bedömningen att beteendeobservationer i den faktiska miljön i skolan bör genomföras i tre dagar för att ansvarig handläggare ska kunna göra en objektiv bedömning på om det föreligger behov av insatser för att skydda den unge från att hamna i riskfyllda situationer. Vårdnadshavare samtycker till beteendeobservation och tycker att det är bra att socialtjänsten ser hur situationen i samspel med andra elever är för den unge i skolan.

Enligt SOSFS 2014:6 bör uppgifter inhämtas på ett strukturerat sätt med utgångspunkt i vetenskap och beprövad erfarenhet. Socialnämnden bör träffa

barnet såväl med som utan vårdnadshavare för att genom samtal och observationer bilda sig en uppfattning om barnets situation. Utförandet bör ske i samråd och efter samtycke av vårdnadshavare. Socialtjänsten är medveten om att samtal och observationer i skola, offentlig miljö riskerar att sekretessen kan röjas för den enskilda eller de parter ärendet berör vilket medför en risk att den unge känner sig utsatt och kränkt i sin integritet.

Syftet med beteendeobservationerna i tre dagar var att inhämta information på ett strukturerat och objektivt sätt gällande den unges beteende till utredningen då ord stod mot ord. Vårdnadshavare samtycker till beteendeobservationer. Ansvarig handläggare förklarar för vårdnadshavare att beteendeobservationer är viktiga för att kunna utreda på vilket sätt socialtjänsten skall kunna hjälpa den unge att bryta sitt riskfyllda beteende som framkommer i oron.

Den unge blev fysiskt allvarligt misshandlad efter skoltid utifrån tidigare konfliktfylld situation i skolan. Det har inte framkommit till ansvarig handläggare eller till ansvarig IFO Chef att vårdnadshavare upplevt att utförandet av observationerna var oklart förmedlat. Vårdnadshavare upplevde att den unge blev kränkt då ansvarig handläggare kom till skolan för avstämning med behandlare på IFO. Ansvarig handläggare hade inte någon förkännedom om att den unge var anvisad till ett avskilt studierum i skolan. När ansvarig handläggare kom till skolan och blir visad till rummet så gjordes bedömningen omgående från handläggare att det inte var relevant att genomföra observationer med den unge i ett enskilt rum.

Vårdnadshavare/mamma kommer i denna stund till skolan och beklagligt nog blev detta fel då mamma upplever att det känns kränkande mot sin son. Vårdnadshavare/mamma har i samtal med ansvarig handläggare blivit bemött i stunden och bekräftad av handläggare att det inte kändes bra att en behandlare sitter och observerar den unge när han sitter i ett avskilt rum och läser. Hela situationen i detta avskilda studierum varade i ca 10 minuter. Ansvarig handläggare hade redan tagit beslut på att detta ej var ett korrekt sätt att observera den unges beteende i samspel med andra, då han var anvisad av skolan till avskilt rum för att läsa på egen hand.

JO begärde att Socialstyrelsen skulle yttra sig över den principiella frågan om huruvida det är en lämplig utredningsmetod att låta en representant från socialtjänsten genomföra observationer av ett barn i skolan.

Socialstyrelsen anförde i ett yttrande bl.a. följande:

Socialstyrelsens bedömning är att utredningsmetoden att låta en representant från socialtjänsten genomföra observationer av ett barn i skolan, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, kan användas. Om det är lämpligt eller inte beror på om observationen bedöms vara nödvändig för att utreda barnets behov av skydd eller stöd, samt hur socialtjänsten utifrån ett professionellt och etiskt perspektiv, med vårdnadshavarens och/eller barnets samtycke samt i samverkan med skolan, planerar, ordnar och genomför observationen.

Tillämpliga bestämmelser m.m.

Socialnämnden har ett långtgående utredningsansvar angående barn och unga som kan vara i behov av skydd eller stöd. Om en utredning inleds ska den bedrivas i huvudsak enligt reglerna i 11 kap. 1-2 §§ socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Med en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL avses all den verksamhet som syftar till att göra det möjligt för nämnden att fatta beslut i ett ärende. Enligt 11 kap. 2 § SoL får nämnden konsultera sakkunniga och ta de kontakter som i övrigt behövs för att bedöma behovet av insatser i en utredning om barns behov av skydd eller stöd. Utredningen ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller

olägenhet. Utredningen ska inte heller göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Av 11 kap. 10 § första stycket SoL framgår att när en utredning rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Av andra stycket samma paragraf framgår att ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt SoL.

Av Socialstyrelsens allmänna råd om handläggningen av ärenden som gäller barn och unga (SOSFS 2014:6) framgår att en utredning till skydd eller stöd för ett barn bör inriktas på barnets situation och behov samt på hur dess behov tillgodoses. Socialnämnden bör inleda utredningen med att planera hur den är tänkt att bedrivas. Planeringen bör göras i nära samråd med barnet utifrån dess ålder och mognad samt med barnets vårdnadshavare. Vidare framgår att uppgifter till utredningen bör hämtas in på ett strukturerat sätt med utgångspunkt i vetenskap och beprövad erfarenhet. Socialnämnden bör träffa barnet såväl med som utan vårdnadshavaren för att genom samtal och observationer bilda sig en uppfattning om barnets situation. Barnet bör ges möjlighet att uttrycka sin åsikt både genom att svara på frågor och berätta fritt.

JO har i undersökningen Barn i familjehem (dnr 2989-1985) funnit att tillsynen av barn i familjehem måste omfatta även samtal med barnet och - när det gäller små barn - observation av dem i deras miljö. Denna uppfattning delas av regeringen i förarbetena till lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU (prop. 1989/90:28 s. 72).

JO har, t.ex. i beslut av den 27 november 2013 (dnr 2066-2012), ansett att nämnden så långt det är möjligt bör undvika att kontakta barn i skolan, eftersom en sådan kontakt som regel inte kan ske utan att en större krets av människor får information som går utöver vad sekretesslagstiftningen medger och därför är allmänt integritetskränkande för de berörda barnen. I beslut den 26 maj 2016 (dnr 4225-2014) ansåg JO att lämpligheten i att socialtjänsten genomför samtal med barn i skolan kan diskuteras och att intresset av att få tala med barnet måste ställas mot barnets behov av skydd för sin integritet. Det är därför viktigt att socialtjänsten i varje enskilt fall gör en bedömning av om socialtjänstens behov av att höra barnet i utredningen överväger risken för att barnet skadas av den uppmärksamhet som socialtjänstens besök i skolan kan medföra. JO har vidare, i beslut av den 15 juni 2016 (dnr 6547-2014) som rörde ett barn i förskolan, anfört att ett besök av socialnämndens handläggare i förskolan kan antas väcka mindre uppmärksamhet än ett motsvarande besök i ett barns skola och att risken för ett onödigt intrång i barnets integritet därför är avsevärt mindre när det gäller kontakten med ett barn i förskolan än när det gäller barn som är äldre. JO uttalade i samma beslut att det inte kan uteslutas att det i vissa fall kan finnas skäl för socialnämndens utredare att anordna egna observationer av barn, men att en utredningsåtgärd i form av en särskilt anordnad "observation" framstår som en känslig åtgärd. Det finns en risk för att allmänhetens förtroende för socialtjänsten skadas om nämnden upplevs "spionera" på enskilda personer.

JO har i beslut av den 15 juni 2016 (dnr 6547-2014) uttalat att en särskilt anordnad observation av ett barn inte är en utredningsåtgärd som ryms inom bestämmelsen i 11 kap. 2 § SoL om socialnämndens rätt att hämta in uppgifter eller den i 11 kap. 10 § tredje stycket SoL om socialnämndens rätt att höra barn utan vårdnadshavarens samtycke. Om det barn som ska observeras inte är omhändertaget med stöd av LVU krävs, enligt JO:s mening, således samtycke av vårdnadshavaren för att en anordnad observation ska kunna genomföras.

Socialstyrelsens bedömning

En utredning av ett barns behov av skydd eller stöd kan innehålla uppgifter från en rad olika källor. Exempel på källor kan förutom den enskilde själv vara samtal med sakkunniga, experter eller anhöriga men också egna observationer vid ett hembesök eller vid ett möte med den enskilde.

Innan socialnämnden bestämmer sig för att genomföra en observation av ett barn i skolan bör nämnden ha identifierat vad syftet med observationen är och hur detta syfte ska uppnås.

Utredningen ska bedrivas utan att någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Utredningen ska inte heller göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Med tanke på den stora risk för kränkningar av sekretess och integritet som en observation av ett barn i skolan innebär kan utredningsmetoden bara användas om den bedöms vara nödvändig för att nämnden ska kunna utreda barnets behov av skydd eller stöd. Vid bedömningen av om det i det enskilda fallet är lämpligt att genomföra en observation av ett barn i skolan får således syftet med observationen inte kunna uppnås genom användandet av någon annan, mindre ingripande, utredningsmetod. Ju äldre barnet är desto större risk finns för att socialtjänstens representant väcker uppmärksamhet hos barnets klasskamrater eller andra som befinner sig i skolan vid tillfället för observationen. Ju äldre barnet är desto större risk föreligger därmed för att barnets integritet kränks eller för att uppgifter som är skyddade av sekretess röjs för obehöriga.

För att syftet med en observation av ett barn i skolan ska kunna uppnås krävs vidare att den representant från socialtjänsten som avser att genomföra observationen har den kompetens som krävs för att bilda sig en uppfattning om barnets beteende och samspel med andra. Socialnämnden kan behöva överväga om det krävs någon annan kompetens än den som finns inom socialtjänsten, t.ex. psykologisk.

När ett samtycke från vårdnadshavaren och/eller barnet, utifrån dess ålder och mognad, har inhämtats bör socialnämnden planera, ordna och genomföra observationen i samverkan med barnet, vårdnadshavaren och barnets skola.

AA fick tillfälle att kommentera nämndens och Socialstyrelsens yttranden.

JO lånade in nämndens utredning om BB.

Inriktningen på min granskning

Nämnden har låtit en familjebehandlare genomföra observationer av BB, som var nästan 13 år gammal, i hans skola inom ramen för en barnutredning. Min granskning är inriktad på om observationerna stod i överensstämmelse med bestämmelserna om hur en utredning ska genomföras och om åtgärden var lämplig.

Rättsliga utgångspunkter

Nämndens utredningsskyldighet och utredningens syfte

Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet (1 kap. 1 § socialtjänstlagen [2001:453], SoL).

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL). Utredningen ska syfta till att klargöra barnets situation och behov, samt när det är befogat, föreslå adekvata insatser.

Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs (11 kap. 2 § SoL). Utredningen ska ges en sådan omfattning att den kan leda till ett sakligt korrekt beslut (prop. 1979/80:1 Del A s. 562). Den ska inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet, och den ska bedrivas så att ingen i onödan utsätts för skada eller olägenhet.

Nämnden ska planera utredningen

Socialnämnden ska planera hur utredningen ska bedrivas (Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga [SOSFS 2014:6]). Planeringen bör göras i nära samråd med barnet utifrån hans eller hennes ålder och mognad samt med barnets vårdnadshavare. Planeringen bör omfatta bl.a. vad som ska klargöras i utredningen, hur samtal och möten ska utformas så att barnet ges goda förutsättningar att framföra sina åsikter, när och hur samtal ska äga rum med barnet enskilt eller tillsammans med hans eller hennes vårdnadshavare eller någon annan, om standardiserade bedömningsmetoder ska användas och i så fall vilka samt vilka referenspersoner och sakkunniga som behöver kontaktas samt syftet med kontakterna.

Nämndens utredningsplan bör dokumenteras (Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS [SOSFS 2014:5]).

Vårdnadshavarens och barnets ställning under en utredning

Även själva utredningen ska som huvudregel genomföras i samråd med barnets vårdnadshavare. I detta ligger bl.a. att nämnden fortlöpande ska lämna information till vårdnadshavarna om hur utredningen fortskrider och även låta dem komma till tals i frågor om hur utredningen ska bedrivas.

Ett barn som berörs av en åtgärd från nämndens sida har rätt att få relevant information (11 kap. 10 § SoL). Barnet ska också ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt SoL.

Utredningsåtgärder

Det finns inte några bestämmelser i SoL som närmare reglerar vilka utredningsåtgärder en socialnämnd kan vidta inom ramen för en utredning om ett barn. Nämnden kan hämta in information till utredningen på olika sätt. Jag har redan nämnt att nämnden ska bedriva utredningen så att inte någon i onödan utsätts för skada eller olägenhet. I detta ligger att nämnden noga måste överväga varje utredningsåtgärd som kan leda till att barnets integritet kränks.

Nämnden bör inom ramen för en utredning träffa barnet såväl med som utan vårdnadshavare för att genom samtal och observationer bilda sig en uppfattning om barnets situation (se SOSFS 2014:6). Regelmässigt hålls samtal med barnets vårdnadshavare. Nämnden kan också hämta in information från andra personer i barnets omgivning. Även barnets skola eller förskola kan lämna uppgifter.

Om nämnden kommer fram till att den ska samtala med ett barn måste den även ta ställning till var ett sådant samtal bör äga rum. Det är vanligt att samtal med barn hålls i hemmet eller i socialtjänstens lokaler. JO har tidigare uttalat sig om fall där nämndens personal har samtalat med ett barn i skolan. Jag återkommer till den saken nedan.

Som jag har nämnt kan socialtjänsten observera ett barn för att få information om hans eller hennes förhållanden. Med en observation avses att nämndens personal iakttar ett barn i ett visst sammanhang. Genomförandet av en observation bör alltid styras av ett syfte och en frågeställning.

Genom att observera ett barn vid t.ex. ett hembesök kan nämnden få en bild av samspelet mellan barnet och hans eller hennes vårdnadshavare. Nämnden har också en möjlighet att placera ett barn tillsammans med en eller båda vårdnadshavarna på ett s.k. utredningshem. Syftet med en sådan placering är att hemmet ska hjälpa nämnden att utreda om barnet behöver någon insats från nämndens sida. När nämnden lämnar ett uppdrag till ett utredningshem bör den göra en skriftlig begäran med specificerade frågor om vad nämnden önskar få belyst eller utrett (SOSFS 2014:6). Under vistelsetiden observerar hemmets personal barnet tillsammans med vårdnadshavarna. Utredningshemmet redovisar sedan sina iakttagelser till nämnden. Hemmets beskrivning och bedömning betraktas som ett sakkunnigutlåtande och tillförs nämndens utredning.

Det finns flera svårigheter när det gäller att genomföra en observation av ett barn. Även om barnet observeras i en för honom eller henne känd miljö finns det en risk för att hans eller hennes beteende påverkas av observatörens närvaro. Den risken är naturligtvis större ju äldre barnet är.

Samtal med barn i en förskola eller i en skola

JO har i flera tidigare beslut uttalat sig om fall där socialtjänsten har vidtagit utredningsåtgärder i fråga om ett barn i en förskola eller i en skola. De ärendena har i de flesta fallen handlat om att socialnämndens utredare har sökt upp barnet i skolan eller i förskolan för att samtala med barnet. JO har i de fallen uttalat bl.a. att socialtjänsten så långt det är möjligt bör undvika att kontakta barn när de är i skolan eftersom en sådan kontakt som regel inte kan tas utan att en större krets av människor får information som går utöver vad sekretesslagstiftningen medger och därför är allmänt integritetskränkande för de berörda barnen (se t.ex. JO:s beslut den 27 november 2013 i ärende med dnr 2066-2012).

I ett senare beslut uttalade JO sig om ett fall där nämnden hade samtalat med två barn i skolan (JO 2016/17 s. 506, dnr 4225-2014). JO anförde bl.a. följande:

Lämpligheten av att genomföra samtalen i skolan kan diskuteras. När socialnämndens handläggare kontaktar ett barn i skolan är det nämligen oundvikligt att även andra personer än det berörda barnet får vetskap om det inträffade. Information om barnets kontakter med socialtjänsten, uppgifter som typiskt sett är skyddade av sekretess, riskerar att bli kända utanför kretsen av de närmast berörda. Tillsammans med omgivningens reaktioner och det obehag detta kan orsaka barnet riskerar alltså kontakten i skolan att kränka barnets integritet.

När socialtjänsten överväger att höra ett barn i barnets skola måste intresset av att få tala med barnet ställas mot barnets behov av skydd för sin integritet. Det är därför viktigt att socialtjänsten i varje enskilt fall gör en bedömning av om socialtjänstens behov av att höra barnet i utredningen överväger risken för att barnet skadas av den uppmärksamhet som socialtjänstens besök i skolan kan medföra.

Observation av ett barn i en förskola eller i en skola

JO har tidigare behandlat ett fall där en nämnd inom ramen för en utredning hade observerat ett barn i en förskola (JO 2016/17 s. 514, dnr 6547-2014). I det fallet samtalade nämndens personal också med barnet i förskolan. Enligt JO hade samtalet genomförts på ett sådant sätt att det inte fanns skäl för kritik mot nämnden i den delen. JO uttalade bl.a. följande:

Eftersom barn i förskolan är mycket unga kan ett besök av socialnämndens handläggare i förskolan antas väcka mindre uppmärksamhet än ett motsvarande besök i ett barns skola. Om besöket planeras och genomförs i samråd med förskolan kan det ordnas så att inte något annat barn lägger märke till besöket. Risken för ett onödigt intrång i barnets integritet är därför avsevärt mindre när det gäller kontakten med ett barn i förskolan än när det gäller barn som är äldre.

När det gällde själva observationen anförde JO bl.a. följande:

Det ligger i sakens natur att när en utredare träffar föräldrarna och barnet vid exempelvis ett hembesök kan utredaren göra vissa iakttagelser om bl.a. föräldrarnas omsorg om barnet och barnets beteende. Vad han eller hon då iakttar kan vara sådant som ska beaktas i utredningen. När det finns skäl att göra en mer ingående observation av t.ex. samspelet mellan föräldrar och barn eller barnets beteende i vissa sammanhang kan det finnas anledning för socialnämnden att anlita särskilt expertis, och det kan t.o.m. förekomma att barnet placeras för att man under en längre tid ska kunna iaktta honom eller henne. Jag vill inte utesluta att det i vissa fall kan finnas skäl för socialnämndens utredare att anordna egna observationer av barnet. En utredningsåtgärd i form av en särskilt anordnad ”observation” framstår dock som en känslig åtgärd. Det finns en risk för att allmänhetens förtroende för socialtjänsten skadas om nämnden upplevs ”spionera” på enskilda personer.

JO konstaterade att en utredningsåtgärd i form av en observation inte ryms i bestämmelsen i 11 kap. 2 § SoL om socialnämndens rätt att inhämta uppgifter och inte heller i 11 kap. 10 § tredje stycket SoL om nämndens rätt att höra barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Observationen i det fallet hade skett vid ett planerat besök i förskolan med det uttalade syftet att iaktta barnet. Vårdnadshavarna hade inte samtyckt till detta. JO kritiserade därför nämnden för genomförandet av observationen.

Sekretess råder för uppgifter inom socialtjänsten

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men (26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400], OSL). I princip omfattar uttrycket personliga förhållanden alla uppgifter som hänför sig till den berörda personen. En uppgift om att det pågår en utredning hos socialtjänsten kan vara känslig och omfattas vanligtvis av sekretess.

Huvudregeln är att en uppgift för vilken sekretess gäller enligt OSL inte får röjas för enskilda eller för andra myndigheter (8 kap 1 § OSL).

Bedömning

Skolan uppgav i sin orosanmälan den 9 november 2017 bl.a. att BB hade knuffat en pojke och uttalat sig kränkande mot andra elever och personal samt att han hade stängts av från undervisningen vid två tillfällen. Vidare anförde skolan att situationen där inte var hållbar och att BB:s behov av stöd behövde utredas.

Den 14 november inledde nämnden en utredning om BB. Handläggaren i ärendet kontaktade AA samma dag. I journalen antecknades bl.a. följande:

UT (Socialsekreterare CC) ringer till BB:s mamma AA och meddelar att IFO-chef DD beslutat att familjebehandlare skall genomföra beteendeobservationer i skolan under perioden 2017-11-15 till och med 2017-11-17.

Beteendeobservationer skall genomföras för att se hur BB:s beteende är i skolan, av det som framkommer i orosanmälan som inkom till socialtjänsten 2017-11-09 så uppvisar BB ett kränkande beteende mot andra elever och personal, och att detta beteende har eskalerat under höstterminen.

UT förklarar för mamma AA att beteendeobservationer är viktiga för att kunna utreda på vilket [sätt] socialtjänsten skall kunna stötta BB att inte kränka andra personer. AA samtycker till beteendeobservation och tycker att det är bra att se hur situationen är och hur socialtjänsten utifrån läget skall kunna hjälpa BB.

Nämnden har i sitt remissvar anført att den observerade BB under tre dagar. Enligt dokumentationen i ärendet genomförde familjebehandlaren dock endast två observationer av BB, nämligen den 15 och 17 november. Handläggaren i BB:s ärende kom till skolan den 17 november för en avstämning med familjebehandlaren.

I ärendet aktualiseras flera frågor när det gäller utredningen om BB och observationerna som nämnden genomförde av honom i skolan. Jag behandlar först vissa delar av den formella handläggningen innan jag går över till att bedöma om det var lämpligt att nämnden genomförde observationer av BB i skolan.

Nämnden saknade möjlighet att ensidigt besluta om att observationer av BB skulle genomföras inom ramen för utredningen. För att nämnden skulle kunna genomföra observationer av honom krävdes att AA samtyckte till åtgärden.

Handläggaren noterade i BB:s journal att AA samtyckte till observationer av BB. AA har i sin anmälan till JO anfört att hon inte fick någon närmare information om observationerna. AA:s klagomål får förstås som att hon inte skulle ha samtyckt till observationerna av BB om nämnden hade informerat henne om hur de skulle genomföras i praktiken. Det framgår inte av dokumentationen att AA skulle ha fått någon sådan information. Nämnden har inte heller i sitt yttrande klargjort hur det förhåller sig med den saken.

För att en vårdnadshavare ska kunna ta ställning till ett förslag från nämndens sida om observationer av barnet måste han eller hon först ha informerats om vad åtgärden innebär. Det får inte råda några oklarheter i fråga om vad ett samtycke skulle avse. Enligt vad som kommit fram redogjorde handläggaren inte närmare för hur observationerna av BB skulle genomföras. Mot den bakgrunden kan det inte ha stått klart vare sig för nämnden eller för AA vad hennes samtycke avsåg. Hanteringen har brustit i detta avseende.

Vid tidpunkten för observationerna skulle BB snart fylla 13 år. Han hade alltså uppnått en sådan ålder att han borde ha fått möjlighet att föra fram sin åsikt i fråga om observationer i skolan. Nämnden har inte berört frågan om huruvida BB fick komma till tals i den delen. Det finns inte några noteringar i hans journal om att handläggaren skulle ha talat med honom om utredningen eller om hans inställning till att bli observerad av en familjebehandlare i skolan. Jag kan inte dra någon annan slutsats än att observationerna genomfördes utan att BB fick komma till tals. Handläggningen har brustit även i denna del.

Att en vårdnadshavare samtycker till en observation är en nödvändig förutsättning för att nämnden ska kunna vidta åtgärden inom ramen för en utredning. Även om vårdnadshavaren samtycker till en observation måste nämnden noga överväga om utredningsåtgärden bör komma i fråga i det enskilda fallet. Jag övergår nu till att behandla om det var lämpligt att genomföra observationer på det sätt som skedde.

Någon annan slutsats kan rimligtvis inte dras av underlaget än att nämnden hastigt och utan närmare överväganden bestämde sig för att genomföra observationer av BB. Jag noterar att utredningen inleddes den 14 november och att den första observationen ägde rum redan nästa dag. Det fanns i princip inte något utrymme för nämnden att planera utredningen och noga ta ställning till vilka åtgärder som skulle vidtas. Jag har förståelse för att nämnden ville agera skyndsamt utifrån de uppgifter som skolan lämnade om BB i orosanmälan. Även i en sådan situation måste nämndens handläggning ske i enlighet med bestämmelserna i socialtjänstlagen.

Utifrån det som kommit fram om BB:s situation har jag inte några synpunkter på att nämnden inledde en utredning om honom. Inom ramen för utredningen skulle nämnden sedan bedöma om BB behövde någon insats från socialtjänstens sida. Utredningen innehåller två frågeställningar med bäring på hans situation, nämligen varför han betedde sig kränkande mot vissa kamrater och hur AA

förmådde sätta gränser för honom. Jag har inte några synpunkter när det gäller de frågeställningar som nämnden formulerade. Nämndens uppgift var att inom ramen för utredningen besvara de ställda frågorna, men utan att för den delen använda sig av utredningsåtgärder som skulle leda till onödig skada för BB.

Nämnden har i sitt remissvar uppgett att syftet med observationerna var att på ett strukturerat och objektivt sätt inhämta information om BB:s beteende i skolan. Det får givetvis inte komma i fråga att nämnden genomför observationer av ett barn i skolan om den information som nämnden avser att inhämta genom åtgärden skulle kunna tillföras utredningen genom t.ex. ett samtal med barnets lärare.

Nämnden har inte redogjort för vilka överväganden den gjorde när den kom fram till att det fanns ett behov av att observera BB i skolan. Det finns inte heller några noteringar i ärendet om att nämnden skulle ha vägt behovet av att genomföra observationerna mot risken för att åtgärderna skulle skada BB i något avseende. Enligt vad som kommit fram gjorde nämnden över huvud taget inte några överväganden om hur observationerna skulle påverka BB.

Information om barnets kontakter med socialnämnden är sådana uppgifter som typiskt sett är skyddade av sekretess. Om nämnden genomför en observation av ett barn i hans eller hennes skola finns det givetvis en risk för att sekretesskyddade uppgifter om barnet kommer utomstående till del.

Ju äldre barnet är, desto större risk att barnets integritet kränks vid en observation av honom eller henne. Som jag redogjort för ovan har JO i tidigare beslut gjort uttalanden med innebörden att ett besök av nämndens tjänstemän i en förskola kan genomföras utan att något annat barn märker det. När det gäller en observation av ett barn i skolan är förutsättningarna annorlunda. Redan den omständigheten att det kommer okända personer till en skola väcker typiskt sett elevernas intresse. Om ett barn under skoltid observeras av en okänd person kommer den saken att uppmärksammas av omgivningen.

I BB:s fall var det dessutom fråga om att familjebehandlaren skulle observera hans samspel med andra elever. Observationerna kunde alltså inte genomföras utan att andra personer märkte att det var fråga om en observation. Genom att familjebehandlaren följde BB i skolan blev det tydligt för andra elever och för skolans personal att han var föremål för någon form av myndighetsåtgärd. Enligt min mening var observationerna såväl ingripande som integritetskänsliga för honom.

Jag instämmer i JO:s tidigare uttalanden om att nämnden så långt det är möjligt bör undvika att ta kontakt med ett barn i skolan av hänsyn till barnets integritet. Att genomföra en observation av ett barn i skolan är en åtgärd som är långt mer ingripande för barnet än att nämnden samtalar enskilt med barnet där. BB hade uppnått en sådan ålder att utrymmet för att genomföra en observation av honom i skolan får anses ytterst begränsat med hänsyn till det integritetsintrång som

åtgärden innebar. I BB:s fall tog nämnden över huvud taget inte ställning till om behovet av observationen övervägde risken för att han skulle skadas genom åtgärden. Det borde nämnden ha gjort. Enligt min mening var det inte lämpligt att genomföra observationerna i skolan med hänsyn till BB:s rätt till skydd för sin integritet. Nämnden förtjänar kritik för att den genomförde observationerna av BB och för de formella brister i handläggningen som jag pekat på ovan.

Ärendet avslutas.